

www.KBY.org.il

עפרון, אליעזר ויצחק

הדיין הרב ישי בוכריס שליט"א

שיחה לפרשת חיי שרה

"ויאמר הנחש אל האשה לא מות תמותון, כי יודע אלקים כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם, והייתם כאלקים יודעי טוב ורע". (ג, ד' ה').

התורה מאריכה מאוד בעניין קניין שדה המכפלה. המלבי"ם מקשה על כך: "ומה יושיענו זה לתורה ולתעודה"? הראב"ע ביאר שמשמעות הפרשה היא ללמדך שבה ארץ ישראל לחיים ולמתים. הרמב"ן דוחה פירוש זה - שהרי אברהם ושרה היא בארץ ישראל וכי יעלה על הדעת שיקבור אותה בחוץ לארץ?

כמו-כן, האריכה התורה בפרשת שליחותו של אליעזר למצוא שידוך ליצחק ועל כך דרשו חז"ל "יפה שיחתן של עבדי אבות יותר מתורתם של בנים" שכן מצוות רבות נאמרו ברמז בלבד ואילו פרשת שידוכו של יצחק תופסת מקום רחב בפסוקי התורה.

ויש להבין - מהו יופיה של שיחת עבדי האבות שעלינו ללמוד? מהו המסר שעלינו להשכיל מפרשה זו?

עניין נוסף מובא בקיצור בפרשתינו והוא - תקנת תפילת מנחה, שנאמר: "ויצחק בא מבוא באר לחי רואי... ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב" ומפסוק זה דרשו חז"ל שיצחק תיקן תפילת מנחה, דאין שיחה אלא תפילה, שנאמר: "ולפני ה' ישפוך שיחו". פסוק סתום זה שנדרש ע"י חז"ל כתקנת תפילת מנחה אומר דורשני: מדוע התורה לא כותבת בפירוש שיצחק יצא להתפלל? ועוד, מדוע יצחק מתפלל בשדה והרי לכתחילה צריך להתפלל בבית מקורה?

ובגמ' במסכת פסחים דף פח' מובא: "מאי דכתיב, 'והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' ואל בית אלוקי יעקב...' לא כאברהם שקראו הר... ולא כיצחק שקראו שדה אלא כיעקב שקראו - בית שנאמר, 'ויקרא שם המקום ההוא בית אל'."

נקדים לדון בהבחנה שבין תפילתו של יצחק ובין תפילתו של אליעזר. נאמר בפסוק: "ויצחק בא מבוא באר לחי רואי", רש"י מבאר שיצחק הלך להביא אשה לאברהם, ואת מי? את הגר שהיתה בבאר לחי רואי.

ואומנם בבראשית טז' מסופר שהמלאך הבטיח להגר שהיא עתידה ללדת את ישמעאל וכו', והתגלות זו אירעה בבאר לחי רואי.

אך יש לעיין - מניין שהגר עדיין נמצאת שם? הרי בינתיים היא חזרה לביתו של אברהם? וכן - מדוע אברהם שולח לשם כך את יצחק ולא את אליעזר?

בהמשך הפסוקים מובא - "ותשא רבקה את עיניה ותרא את יצחק ותיפול מעל הגמל" (בראשית כד', סד'), וצריך עיון - מה ראתה רבקה עד כדי כך שנפלה מהגמל? שהרי מבואר מהפסוקים שעדיין לא ידעה שהוא יצחק ורק לאחר מכן שאלה רבקה את אליעזר מי האיש הזה?

ודרשו חז"ל "אמר ר' הונא - צפת (ראתה) שידו שטוחה בתפילה, אמרה: ודאי אדם גדול הוא, לכך שאלה עליו..." (מדרש רבה פרשה ס' אות ט').

מאידך, אנו מבחינים באריכות רבה בתפילתו של אליעזר: "ויאמר ה' אלוקי אדוני אברהם הקרה נא לפני היום ועשה חסד עם אדוני אברהם..." (שם פס' יב'), ולמרות זאת - תפילתו הארוכה של אליעזר נשארת כתפילת אליעזר ואילו תפילתו הקצרה של יצחק נקבעה לדורי דורות בדמות תפילת מנחה.

ולכאורה הדברים תמוהים, שכן תפילתו של אליעזר לא היתה עבירו אלא עבור יצחק, תפילתו היתה ארוכה ובולטת בה שאיפתו שהתפילה תתקיים וניכר בה שהיא נובעת מעומקא דליבא. ומאידך, "ויצא יצחק לשוח בשדה" ודרשו חז"ל שיצא להתפלל כדי שישא אשה (ע"י בנצ"ב שמרחיב בעניין זה).

ואמנם מצאנו בחז"ל שלאליעזר היתה נגיעה באומרו "אולי לא תאבה" (שם פס' ה') ומדכתיב "אולי" דרשו חז"ל - בת היתה לו לאליעזר ורצה להשיאה ליצחק, ועל כן רצה שהשליחות לא תצא לפועל.

אך צריך עיון - שכן הכתיב החסר אינו מופיע בשיחתם של אברהם ואליעזר אלא רק בסיפור של אליעזר לבתואל ולבן? ובספרו של הרב אליעזר רוב זצ"ל ביאר - שדרשת חז"ל על אליעזר נאמרה לשבחו ולא לגנותו, שכן אליעזר אמר לבתואל ולבן שאם הם לא יתנו את רבקה - הרי שימצא שידוך אחר ליצחק, דהיינו - בתו של אליעזר.

ועל פי זה השאלה מתחדדת, תפילתו של יצחק קצרה וסתומה, ואילו תפילתו של אליעזר מפורטת וברורה ואכן היא נשמעת ע"י הקב"ה מיד. ואם כן, מדוע תפילתו של יצחק היא זו שנקבעת לדורות?

ומצאנו בנביא תיאור נוסף של תפילה והיא תפילת חנה: "ותקם חנה... ותתפלל על ה' ובכה תבכה... וחנה היא מדברת על ליבה רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע ויחשבה עלי לשיכורה..." (שמ"א פרק א').

ובגמ' מסכת ברכות דף לא'. מובא שמתפילתה של חנה נלמדו כמה הלכות חשובות בהלכות תפילה.

"וחנה היא מדברת על ליבה" - מכאן למתפלל צריך שיכוון לבו.

"רק שפתיה נעות" - מכאן למתפלל שיחתוך בשפתיו.

"וקולה לא ישמע" - מכאן שאסור להגביה קולו בתפילתו.

"ויחשבה עלי לשיכורה" - מכאן שלשיכור אסור להתפלל וכו'.

ולכאורה יש לעיין - כיצד התפללו עד הזמן של תפילת חנה? אם הבעייתיות בתפילת חנה היתה שהיא התפללה בלחש - הרי שיש לדון אם כולם התפללו בלחש - מה הטענה כלפי חנה? ואם כולם התפללו בקול - מדוע חנה התפללה בלחש?

כמו-כן, לא מובן הדו-שיח בין חנה ובין עלי, עלי טוען כלפי חנה "עד מתי תשתכרין?" ואילו חנה משיבה - "אשה קשת רוח אנוכי", ואם אכן מנהגם היה לא להתפלל בלחש (כדברי רש"י בגמרא הנ"ל) מה התשובה בטענת "קשת רוח אנוכי"?

מצאנו במדרש רבה פרשה ס' אות יד': "ויצחק בא מבוא... ולהיכן הלך? 'באר לחי רואי' הלך להביא את הגר, אותה שישבה על הבאר ואמרה לחי העולמים ראה בעלבונני". ויש להבין - מדוע המדרש מזכיר את דברי הגר? ובהמשך המדרש מובא: "ותשא רבקה את עיניה ותרא את יצחק" אמר ר' הונא: "צפת שידו שטוחה בתפילה אמרה ודאי אדם גדול הוא לכך שאלה עליו..." ונברר - מה הפשט בעניין של "ידו שטוחה בתפילה"?

ודרשו חז"ל במדרש רבה פרשה ס' אות ב': "עבד משכיל ימשול בבן מביש ובתוך אחים יחלוק נחלה" (משלי יז, ב'). 'עבד משכיל' - זה אליעזר. ומה היתה השכלתו? אמר כבר קללתו של אותו האיש בידו שמא יבא כושי אחד... וישתעבד בי מוטב לי להשתעבד בבית הזה ולא בבית אחר. 'משול בבן מביש' - זה יצחק, שבייש את כל עובדי כוכבים בשעה שנעקד על גבי המזבח. 'ובתוך אחים יחלוק נחלה' - בתוך ישראל. מה אלו מזכירין זכות אבות אף זה מזכיר זכות אבות, "ויאמר ה' אלוקי אדוני אברהם הקרה נא..." (בראשית כד, יב). ואם אליעזר ידע להזכיר בתפילתו גם את זכות האבות - עולה שוב השאלה מדוע לא נשתמרה תפילתו לדורות?

ננסה להאיר את ענין תפילת חנה ומתוך כך ליישב את השאלות שהעלינו. ב"שם משמואל" על חודש כסלו הקשה:

א'- כיון שראו איש אחר איש עד משה ויהושע כיצד היו מתפללים ומאחר שהדין הוא שאסור להגביה ולו בתפילתו הרי ודאי שמשו ויהושע התפללו בלחש ואם כן - מדוע לא היו רגילים להתפלל בלחש?

ב'- וכי יתכן שעלי שהיה משושלת הקבלה לא ידע את הדין שמתפללים בלחש ואילו חנה ידעה? ועל כן מבאר "השם משמואל" - שכל שכל התפילות והבקשות שאדם עורך לפני ה' אינן צריכות להיות בלחש, אך, התפילה היחידה שצריכה להיות בלחש היא תפילת שמונה עשרה.

א' מפני גודל מעלתה של תפילת שמונה עשרה שהאבות תקנוה ואנשי כנסת הגדולה סידרוה והיא בוקעת ועולה עד גזי מרומים, ועל פי הקבלה תפילה זו "מדברת בתחוננים ומרמזת בעליונים". ו"לולי האבות ואנשי כנסת הגדולה שהם הם פתחו את השער ... לא היה שום איש ראוי לפתוח את פיו בתפילה זו וראשית דבר מתפללין "ה' שפתי תפתח" מפני שהיא בוקעת ועולה "למעלה משורש קול ודיבור עד עולם המחשבה על כן צריכה להיות בלחש".

ב' על פי הפשט יש לומר- "באשר בוקעת ועולה כ"כ למעלה צריכה שמירה יתירה מן המקטרגים ... וכל זה בתפילת שמונה עשרה אך שאר התפילות שאין מעלתן כל כך גדולה כתפילת שמונה עשרה מותר להגביה קולו ומצוה נמי אית בה לעורר הכוונה".

על פי יסוד זה מבאר "השם משמואל" שעלי חשד שחנה מתפללת תפילה פרטית בלחש משום שאינה יודעת להבדיל בין תפילה כללית לפרטית. ועל זה השיבה לו חנה "אשה קשת רוח אנוכי" והיינו ש"התפילה המתפרצת מקרב ליבי היא כדמיון חץ פורח מקשת מתוחה ביותר אשר בוקעת ועולה למעלה למעלה וכמו שנאמר "ותתפלל על ה' ... " ולכן גם תפילה זו שהיא פרטית צריכה להיות בלחש".

והמתבאר מדברי "השם משמואל" הוא שתפילת שמונה עשרה שהיא תפילה קבועה, תפילה כללית מעלתה גבוהה הרבה יותר מתפילה פרטית ספציפית של האדם. כשאדם מתפלל על רפואה, פרנסה ועל יתר צרכיו הפרטיים יש מקום לומר שאדרבה רצוי שיתפלל בקול רם כדי לעורר את הכוונה.

חנה - חידשה בכך שאת תפילתה הפרטית היא מתפללת בלחש. ועל כך עלי טוען כלפיה - תפילה פרטית היא תפילה נמוכה ויש לאומרה בקול רם ולא בלחש כתפילת שמונה עשרה?

ועל כך השיבה לו חנה - תפילתי הפרטית היא כתפילת שמונה עשרה וזהו שאמרה לו "אשה קשת רוח אנוכי" והיינו כיון שאני קשת רוח- התפילה בוקעת כמו חץ היוצא מקשת מתוחה.

וכך מצאנו אצל יעקב שאמר- "ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך ... בחרבי ובקשתי" (בראשית מח', כב'). ותרגום אונקלוס: "בצלוחי ובבעותי". ויעוין בביאור המשך חכמה על שני סוגי התפילות שנמשלו לחרב ולקשת.

וצריך להבין מה בין תפילת חנה הפרטית לבין סתם תפילה פרטית ?

נדון בתפילה נוספת והיא: תפילתו של משה להיכנס לארץ ישראל. "ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאמר" ופירש רש"י - "אין חנון בכל מקום אלא לשון מתנת חיים" ולכאורה מדוע משה מבקש מה' מתנת חיים והרי על פי הרמח"ל רצונו של ה' להטיב לנו הוא בזכות ולא בחסד שאם לא כן הרי הטוב המושפע עלינו הוא בבחינת "נהמא דכיסופא" ואם כן- מדוע משה לא תולה את תפילתו בזכויותיו אלא במתנת חיים?

כדי לבאר- נקדים מהו עניינו של "באר לחי רואי".

בבראשית טז' נאמר כשהגר ראתה את המלאך "ותקרא שם ה' הדובר אליה ... על כן קרא לבאר -באר לחי רואי".

ובתרגום יונתן תרגם "דחמיא ולא מתחמיא" דהיינו - רואה ואינו נראה. הגר שהיתה למודה לראות מלאכים בבית אברהם ניצבת בפני מצב מיוחד.

ועל אברהם לאחר העקידה נאמר (בראשית כה', יד'): "ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה אשר יאמר היום בהר ה' יראה" לאחר העקידה יש עליה בדרגת הראיה.

ובגמרא במסכת חגיגה מתבאר - שבעליה לרגל הולכים גם ליראות וגם לראות כביכול את הקב"ה. יצחק אבינו שבא "באר לחי רואי" להביא את הגר - בא בעצם כדי לתקן את הראיה של הגר. הגר אומנם ראתה את ה' בדרגה מסויימת - דרגת ישמעאל. אך יצחק בא לומר - אני לא הולך רק כדי ליראות לפני קב"ה אלא גם כדי לראות את הקב"ה.

הגר אומרת "ראה בעלבוני" - שה' הוא הרואה אך היא אינה רואה אותו. ואילו יצחק מחדש "ה' יראה" - יראה וראיה. וכשהוא חוזר מבאר לחי רואי - עומד יצחק ומתקן את תפילת מנחה. וכאן התפילה היא במדרגה גבוהה יותר.

ובזה ניישב את תפילת יצחק לעומת אליעזר. אליעזר הוא אומנם עבד משכיל, אך יצחק על אף היותו בן - הוא רוצה להתבייש, ובכך הוא מבטא את התבטלותו המוחלטת בקב"ה. אני מתפלל לא בגלל זכויותי אלא כעבד, וכך משה רבינו רוצה בדווקא "מתנת חיים", ולמרות שה' לא רוצה שנקבל מתנת חיים - היינו מפני אהבתו אלינו אך משה מבטא בכך את התבטלותו המוחלטת.

וכן כותב המהר"ל בנתיב העבודה (פרק ו'): "משלימות העבודה הזאת שיהיה מכיר ויודע כי הוא יתברך עלתו והעלול מקבל מן העלה עד כי נפשו תולה בעלה הוא השם יתברך וממנו יתברך חיותו וכל אשר צריך אליו. ולפיכך אמרו בפ"ק דברכות (דף י'): "אמר ר' יוסי בר חנינא משום ר"א בן יעקב אל יעמוד אדם במקום גבוה ויתפלל שנאמר - 'ממעמקים קראתיך ה' וכתיב - 'תפלה לעני כי יעטוף...' ואף אם אין לו גבהות הדעת מכל מקום האדם צריך שיהיה לו מלפני השם יתברך השפלות..."

וזו היתה תפילתו של יצחק. יצחק יוצא לשוח בשדה מפני שהוא כלל לא תכנן את התפילה הזאת אלא זו תפילה ספונטנית שבוקעת מעמקי הלב. תפילה ברמה גבוהה כזאת יכולה להיות גם בשדה. והיא צריכה להיות בלחש. ולאחר התיקון בו יצחק רואה את ה' וה' רואה אותו הרי שהתפילה כלפי ה' היא בדרגה גבוהה מאוד.

המהר"ל מבאר - תפילת שחרית עניינה בקשת צרכיו של האדם. תפילת ערבית היא הודאה לקב"ה ותפילת מנחה זהו שלב ביניים בו האדם מתפלל רק לשמור על הקשר עם בוראו.

אליעזר בתפילתו אומנם מזכיר "זכות אבות" אך עדיין הוא עבד, שאין לו באמת זכות אבות. מאידך - יצחק הוא בן שמתנהג כעבד. וזוהי דרגה גבוהה ביותר.

נשוב לעניין עפרון, נאמר במדרש רבה (פרשה נח' אות ח') שהרבה מדי פעמים הוזכר הביטוי בני חת, ופירושו זאת משום שעפרון העמיד מקחו של צדיק ומשום כך כאילו קיים עשרת הדברות. היינו מעשהו של עפרון זוכה לשבח עצום.

אך באותה פרשה במדרש רבה (אות ז') מובא - שבהמשך הפרשה עפרון חסר ו' וזאת משום שהיה רע עין ורצה להכניס עין רעה בממונו של צדיק. אם כן מעשהו נדרש לגנאי. מהסתירה בין שני המדרשים למדנו שעל אף שעפרון לא פעל כיאות ולא התכוון לטובה, אך כיון שמעשהו היה חיובי יקבל על כך שכר.

נמצינו למדים שיש אדם שהוא "חסר במהותו" כגון עפרון ועשה מעשה שאילו היה מבין גדלותו של אברהם לעומת חסרונו שלו היה לו שכר רב, אך העמיד עצמו במעמד כעין של אברהם ומשום כך חיסרו אות משמו, לעומתו אליעזר שהוא במהותו עבד, ומבין את דרגתו ואת מעמדו, זוכה לתשבחות רבות, אך אין תפילתו מוזכרת לדורות.

ואילו יצחק שהוא בעל מעשים נעלים ומגיע למעלה של רואה ונראה כלפי הקב"ה, אך אע"פ כן, מקטין עצמו ומבטל עצמיותו כלפי הקב"ה וכמו שהסביר השפת אמת בפרשת ואתחנן - לגבי משה שהכניס עצמו לבחינת התפילה בתחנונים. ועל כן תפילתו משובחת ונזכרת לעד.

(שוכתב ע"י הרב משה אמסלם שליט"א)

<http://www.kby.org.il/hebrew/torat-yavneh/view.asp?id=2298>